NAŠE ŘEČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 8.

JOSEF ZUBATÝ:

KONEČNĚ, POSLÉZE.

Přídavným jmenem *konečný* (nebo také *koneční*) označuje čeština odedávna, co přijde na konec, jest na konci, jest vykonáno do konce, přivedeno ke konci. Tak na př. čítáme v starší době o konečných mezích, t. j. hranicích na konci kraje, o konečním cíli všech úmyslů, a zase o konečném (= úplném) odstoupení od Krista, o konečné (= poslední) příčině, o konečném úsudku (= rozhodujícím, definitivním rozsudku), o konečné odpovědi atp. Jiný význam, t. j. »mající konec«, nalézáme nejspíše v záporném slově *nekonečný*, ale někdy tak najdeme i slovo kladné; tak na př., vykládá-li Žídek ve »Spravovně« (na str. 93 u Tobolky) o »konečnosti« světa. Jde nám zde ovšem o významy, položené na místě předním.

Příslovečné určení, shodné s těmito významy, se vyjadřovalo původně a z veliké části vyjadřuje posud pádem prostým nebo předložkovým podstatného jména *konec* samého. Říká se na př., že po jiných věcech *na konec* se stalo to a to, že se něco stalo *koncem* (u Veleslavína) nebo *při konci* celého děje. Lze na př. zůstati při něčem *do konce;* odtud se vyvíjí na tomto výraze i význam »úplně« (pak dnes píšeme jedním slovem *dokonce*), na př. v starých překladech žaltáře »nepřietelé zhynuli mečem do koncě« (m. j. slovem »dokonce« druhdy vyjadřujeme i podivení nad něčím, čeho jsme nečekali, na př. »Karel toho napovídal mnoho, říkal dokonce také, že...«). Někdy i *na konec* znamená »úplně«, zvláště v době starší (tak na př. píše r. 1477 Bohuslav ze Švamberka králi Matyáši: »a tak, milostivý králi, VKMti nedal sem toho věděti, až bych prvé na konec vyzvěděl a porozuměl...«, Arch. č. 6, 155); v Plané n. L. jsem s týmže významem »úplně« slýchal i *ke konci*, na př. »je to ke konci (=

docela) pokažený« a pod.* Sem patří také výrazné příslovečné spojení *konec konců*, jímž uvádíváme zejména konečný úsudek o nějaké věci.

V takových úkolech příslovečných by vlastně jazyk mohl i měl stačiti podobnými výrazy příslovečnými, neměl by tvořiti vlastně z přídavného jména *konečný* nového příslovce *konečně*: přídavné jméno vzniklo právě z oněch příslovečných výrazů (»konečné« jest, co jest »na konec« nebo »na konci«), a tvoříme-li z něho příslovce nové, točíme se v kruhu. Náš jazyk dnešní má takových zbytečných příslovcí mnoho; jazyk starší i jazyk lidový bývá zde jadrnější než mluva nová, která i zde se řídívá nejraději vzorem německým. List nebo podpis, jejž někdo učinil »vlastní rukou«, je »vlastnoruční« (i to je slovo dosti pozdní, ale potřebujeme ho): ale máme-li toto přídavné jméno, neplyne z toho ještě, že musíme již listy psáti nebo podpisovati »vlastnoručně« (eigenhändig), místo abychom to činili, jako činívali naši předkové, »vlastní rukou«. Zvláště rádi dnes děláme vše možné »bezdůvodně, bezvýminečně, bezesmyslně« atd., ač by stačilo, kdybychom řekli, že se to děje »bez důvodů, bez výminky, beze smyslu«. Ale to je věc, kterou se dnes nehodláme podrobněji obírati.

Nejsou ovšem zbytečná všecka příslovce, z podobných jmen přídavných utvořená. Přídavné jméno, odvozené z výrazu příslovečného, nabývá velmi často významu svým způsobem změněného, rozhojněného nebo zúženého nějakým určitým rysem významovým: a pak by podlamoval volnou tvořivost jazyka, kdo by mu nedovoloval, aby si s tímto významem tvořil z přídavného jména příslovce nová. Kdo je »bez péče«, je »bezpečný«; ale každý cítí, že toto přídavné jméno má již význam svůj a že podle toho místo »bezpečně« nelze říci »bez péče«. Útok, který se stal v noci, je »noční«; ale mluvíme-li o »nočním« útoku, o »nočním« přepadení a pod., přidává se k významu prostě časovému obyčejně již i význam úkladného úmyslu, podniknouti něco v noci, jehož z pouhého výrazu » v noci« nevyciťujeme, a proto měla

---

*) Něm. slovo g a n z je původu nejasného a jen hornoněmecké (do nářečí dolnoněmeckých a do švédštiny i do dánštiny přešlo z němčiny horní): domněnka vyslovená před lety v Německu, že pochází z takovýchto českých (nebo vůbec západoslovanských) příslovečných výrazů, nedošla u německých jazykozpytců mnoho víry, ale nemožná není. Pražáci si něm. příslovce ganz přejali ve znění konc, a říkávali (a někdy ještě dnes říkávají) na př. »to já vím konc dobře« (= ganz gut) nebo dokonce »konc kvis« (= ganz gewiß); je-li onen výklad něm. ganz správný, bylo by se tak slovo původně poctivě slovanské vrátilo z němčiny v tvaru cizáckém, jako na př. se vrátila česká slova pečeť, bič v poněmčeném znění pečoft, pajč.

starší čeština i příslovce »nočně«, které naznačuje nejen, kdy se co stalo, ale i jak se stalo. Takových příslovcí, jen zdánlivě zbytečných, má náš jazyk od starých dob mnoho, a patří mezi ně i příslovce *konečně*.

Výrazem *na konec* někdy bývala naznačována nejdalší možná lhůta, do níž se něco mělo státi; tak na př. ustanovil sněm r. 1479 na zlepšení zemských financí zvláštní »pomoc«, a to tak, »do hromnic na konec aby vybrána byla po všech krajích« (Arch. č. 4, 502); ale obyčejně se místo »na konec« v témže významě v úředních a právních listech psávalo *konečně*, a tak v témže sněmovním zápise čteme o osobách, jež měly vybírati zemskou pomoc, »konečně aby zasedli ty svátky vánoční«, a také, že ta pomoc »na čas určený, konečně do hromnic má sebrána býti«.*) A tak čítáme *konečně* i v jiných významech nějak určitěji vyhraněných. Někde znamená »úplně«; tak na př. překládají Bratří v I. kn. Mojž. 37, 33 »konečně roztrhán jest Jozef«, přidávajíce ve výkladě, že hebrejský text má »roztrháním roztrhán«. Jinde se zase hlásí význam »nadobro, navždy, definitivně«; tak na př. píše Chelčický (v »Síti víry« I, hl. 9): »z těch hřiechuo, v kteréž sú (lidé) skrze soudy vpadli, nemohú jinak pokání činiti, leč konečně od souduov přestanú«. I ve významě časovém, docela jako »na konec« (t. j. po rozličných věcech jiných), nalézáme *konečně*. Tak na př. v hl. 105 Gest čteme o mouřenínu, který si stále nakládal dřev, až jich bylo tolik, »že nikakéž jich pozdvihnúti nemohl a tak se sám břemenem zabil«, což se »duchovně« vykládá takto: »Múřenín, kterýž rozmáhá břiemě drev, jest každý člověk, kterýž vždy rozmáhá břiemě hřiechóv a konečně těžkostí hřiechóv stištěn bývá k smrti věčné«. Atd. Tyto doklady nejsou snad ojedinělé; našli bychom hojnost podobných v době, kdy náš jazyk žil v plné čistotě a síle: slova *konečně* se naši předkové nebáli. Nebál se ho ani Jungmann: bez poznámky v Slovníku uvádí dokladů dosti, i z nejlepších našich památek.

V naší době se tomuto slovu snad každý spisovatel, který chce býti počítán mezi spisovatele lepší, vyhýbá, řekl bych jako čert kříži. Matiční Brus ho nezapovídá, za to Bartošova Nová ru-

---

*) My místo na konec, konečně v tomto smysle říkáme nejdéle (nejdéle do hromnic). Zdálo by se, že to je napodobením něm. längstens; ale že to může býti slovo poctivě české, vysvítá z výkladu o podobných výrazech nejméně atd. (II, 155). Toto nejdéle je slovo asi pozdější, nejstarší doklad známe z listů krále Ferdinanda z r. 1527, v němž jest řeč o berni, jež má býti položena »najdýl do svatého Jana Křtitele božího najprv příštího«; ale něm. längstens je slovo ještě pozdější, s nejstarším dokladem z r. 1638.

kověť (str. 119) je opravuje ve větách »zpívali a výskali a konečně se dali do tance«, »tak se stane, že neodolá a konečně útěkem spásy hledá«, na »naposledy, na konec, posléze«, přidávajíc k tomuto článečku zkratku jména Vycpálkova. Podle Zenklova Rádce ve větě »konečně pak Vám slevím 2%« má se správně říci »posléze a p.«, ale správně prý jest »konečně jdeš!«. Proč je slovo *konečně* nesprávné vůbec nebo někde, nedovídáme se. Je snad příčinou, že Němec říká endlich? To bychom nesměli říkati ani konec, protože Němec má také slovo Ende. Či snad je *konečně* slovo nesprávné, kde je lze nahraditi slovem nebo výrazem jiným, správné jinde? Tak se u nás také soudívá; ale slova stejného významu mívá každý jazyk a jest nutno vždy teprv dokazovati, že některé z nich jest nesprávné, nestačí jen poznati, že jest *možno* je nahraditi jiným.

Podívejme se, kde vůbec říkáváme »konečně«.

Někde vypočítáváme děje nebo součásti dějové, jak po sobě následovaly. Čím více máme na mysli pouhé časové následování, tím spíše užijeme raději pouhého *na konec* (nevyjádříme-li se jinak, neřekneme-li na př. *potom, potom ještě, později* atp.): užijeme ho proto, že je svým významovým obsahem prostější a stačí na to, co chceme říci, a vždy je jen na prospěch, šetříme-li výrazů méně prostých na věty, kde jich opravdu potřebujeme. Tak ve větě Bartošově opravdu prostěji řekneme »zpívali a výskali a na konec (nebo naposledy, potom atp.) se dali do tance«. Řekneme tedy spíše také na př., vypočítáváme-li, kdo všecko někam přišel, že »na konec (potom ještě) přišel Karel«. *Konečně* by zde snad také nebylo zrovna hříchem, ale i sloh má býti hospodárný při volbě svých prostředků.

Je-li však poslední věc z těch, jež vypočítáváme, nějak konečným výsledkem všech ostatních a *chceme-li* tento její význam výslovně naznačiti, spíše řekneme *konečně*. Onen mouřenín v Gestech stále zvětšoval své břímě, až konečně nedovedl jeho tíhy zmoci a zahynul. A také v druhé větě Bartošově, tuším, nelze nazývati chybou, vypravuje-li kdo o někom, jak se všelijak pokoušel, aby se ubránil, ale neodolal a konečně (na konec přece) se dal na útěk. Kdosi uvažuje, co má počíti, až se mu zdá, že vidí způsob, kterým by se dostal k cíli: »a tato naděje konečně (spisovatel, jejž mám na mysli, napsal ovšem »posléze«) rozhodla« a přiměla jej, aby učinil, co se mu zdálo prospěšným.

Proto by bylo slovo *konečně* také nejdokonalejším překladem cizího slova »definitivně«. Nebojíme se mluviti o konečném rozhodnutí, o konečné odpovědi, nebojme se také říkati, že bylo konečně rozhodnuto, konečně odpověděno, jako říkali naši před-

kové. Také v tomto významě se již objevuje slovo *posléze:* věty jako »bitva není posléze rozhodnuta prvním dnem« (tak jsme čtli doslova ve válečných zprávách) jsou jen důkazy, jak povrchně a čistě mechanicky se vyhýbáme slovu, jež se pokládá — zbytečně — všude za nesprávné.

Omlouváme-li nějakou věc, která vlastně v podstatě ani nepotřebuje omluvy, říkáváme »konečně«; na př. »konečně je to pravda, konečně to není nic zlého« a pod. Ani zde nevidím v slově *konečně* nic nesprávného; i zde tímto slovem naznačujeme, že jaksi v jedno shrnujeme všecky stránky věci, o níž uvažujeme.

Někdy význam takového »konečně«, jímž shrnujeme jaksi v jedno svůj úsudek, bývá i dosti bezbarvý (asi jako význam franc. rčení au bout du compte atp.): říkáme na př. »mně je to konečně jedno«, »on je konečně dost hodný člověk« a pod., kde by i věta bez tohoto slova postačovala.

Stalo-li se po všelijakých překážkách a odkladech *konečně*, co se podle našeho mínění mělo již dávno státi, voláme: »Konečně!«. »Konečně jsme sami!« Někdy se přidává spojka *že:* »Že konečně jdeš!« »Konečně že jdeš!« Bývají zde i kratší tvary větové, jaké vůbec tak často bývají, kde je mluvící osoba v nějakém citovém vzrušení a spokojuje se tím, že vyjádří slovem jen ty části představy, které je potřebí znáti a které odůvodňují její vzrušení: na př. v tvaru »že konečně jdeš!« schází vůbec hlavní věta, v tvaru »konečně že jdeš!« vlastně jen slovo »konečně« ji zastupuje (plné tvary by byly »to je dost, že konečně jdeš, dočkal jsem se přece, že konečně jdeš, konečně jsem se dočkal, že jdeš« atp.). I v takovýchto větách jsem již četl »posléze«. Nepřítel slova *konečně* snad řekne, že je zde překladem za něm. endlich nebo franc. enfin a že ze starého jazyka neznáme podobných dokladů: odpověděl bych mu, že ze starší doby vůbec máme (jako podobně vidíme i v jiných písemnictvích) málo dokladů vzrušenější mluvy, která žije v denním životě a v písemnictví, jež se snaží zachycovati denní život věrněji, než činívali naši předkové, a že, není-li podobných dokladů se slovem *konečně*, není jich ani se slovem *posléze*. Buď se tedy musíme odříci možnosti překládati doslova na př. podpis známého obrázku »Enfin seuls, Endlich allein« a překládati usedlou větou na př. »konečně jsou sami« nebo »jsou rádi, že jsou konečně sami«, anebo musíme překládati slovem, které v češtině *znamená* něm. endlich, franc. enfin, t. j. *konečně*. »Posléze sami, posléze jsme sami« atp. nejsou ani nikdy nebývaly věty české.

Slova podobného (anebo téhož) významu, jejichž užívání máme především lišiti, jsou *na konec* a *konečně*, ne *konečně* a *po-*

sléze. Co se oné první dvojice týká, nelze ustanoviti mezi oběma slovy pevné hranice: také zde rozhoduje vždy odstínění představy, která má býti slovy vyjádřena, a plynoucí z něho vůle mluvící osoby vytknouti tu nebo onu její část. Kde se pojem »na konec, konečně« vyhrotil způsobem nějak určitějším, jazyk náš sám se již ustálil tak, že říkáme jen »konečně«: nikdo neřekne, že se »na konec« rozhodl tak nebo onak, chce-li říci, že se tím nadobro ukončilo jeho uvažování, nikdo nezvolá »na konec jdeš«, chce-li vyjádřiti, že skoro již ani nemyslil, že osoba druhá ještě přijde. Jak jsme řekli: »na konec« napíšeme, jde-li jen o to, aby se vyjádřilo prostě, že nějaká věc se stala na konci řady jiných věcí, »konečně«, je-li tato »konečná« věc nějak skutečným, přirozeným ukončením nějaké vývojové posloupnosti. Ale o to jde vždy, jak se v jednotlivých případech na takové věci díváme.

Posléze je slovo dnes v největší části českých krajů neznámé: chceme-li věděti, co by vlastně mělo znamenati, musíme hledati poučení jednak v tvaru samém, jednak v dobách a v krajích, v nichž slovo to žije.

Podle tvaru je *posléze* (nebo s odsutým koncovým *-e* také *posléz*) příslovečný 2. stupeň kmene *posled-*, jejž vidíme posud ve slovech jako *naposled, naposledy, poslední* atd.; nemusíme čtenáři teprv říkati, že *po-* je předložka a *-sled-* že patří k rodině slov *sledovati, slíditi* (staroč. *sléditi*) atd. *Posléze* je tvořeno tak jako *snáze (snáz)* vedle *snad, snadný*. A proto také *posléze* má znamenati také asi »posledněji, později«. A to je také význam, jejž v staré době, kdy slovo to vůbec žilo, nalézáme. Přidávám, že vše to, co zde pravím, je věc dávno známá.

Doklady staré nejsou nic vzácného. Jungmann má doklady na př. »o dva měsíce posléze, o devět let posléze«; v listině z roku 1513 (Arch. č. 17, 187) je řeč o tom, že poddaní lidé kdesi »mají svobodu jmíti drva suchá bráti v těch lesích . . . dvě neděle pořád zběhlé při času svatého Václava, prv neb posléz« (dřív nebo později); pan Zdeněk Lev z Rožmitála píše r. 1514 o komsi, že »posléz odtud vyjel nežli pražští poslové« (t. 7, 99). Později se píše *poslíz*, se stejným významem, tak na př. v listinách píseckých v 18. stol.; v. Listy filol. 44, 407, kde se dovídáme, že se tak na Písecku posud říká. Jinde se v jižních Čechách říká *poslíž* (místo *poslíz*, jako se místy říká *snáž* místo *snáz*, napodobením příslovcí jako *výš, blíž, níž*); tak podle Kottova Slovníku 2, 783 na Písecku a na Táborsku. Tak mluví na př. stále domácí lidé v Plané n. L. (pokud se nenaučili od letních hostů mluviti po pražsku); slýchal jsem tam na př. o vlaku, že přijede

kolikrát o půl hodiny poslíž, nebo jak je to nepohodlné, když člověk večer přijde poslíž domů, jak někteří výletníci o sokolském sletu r. 1912 přišli na oběd do hostince první den před dvanáctou a dostali všeho hojnost, ale druhého dne přišli poslíž a už nic nedostali atd.; hodiny komusi šly o čtvrt hodiny poslíž (jinému zase šly o čtvrt hodiny »příď«: v tom vězí staroč. *přieze*, »více napřed, dříve«, zase 2. stupeň k slovu před, přední atd., místo čehož se jinde říká *příž*). Smíme v takovýchto větách místo posléze, poslíž položiti konečně, aby nepovstal nesmysl? A zrovna takový nesmysl slyší Čech znalý starého jazyka a české mluvnice z většiny vět, do nichž místo konečně bylo položeno poslušně slovo posléze: *posléze a konečně* jsou slova nejen různého původu, ale i různého významu. Jak určitě ze slova *posléze* vyciťoval jazyk starý význam srovnávací, vidíme nejlépe z toho, že býval i 3. stupeň *najposléze* (jako bylo i *najpřieze*).

Význam slova *posléze, posléz* se ovšem také měnil. Tak zejména se zeslabuje jeho význam srovnávací. Dobře jej cítíme, kde se srovnávají dvě doby docela určité: řeknu-li po staročesku, že se něco stalo »o dva měsíce posléze, nežli prorokovati počal Aggeus« (Bratří k Zach. 1, 1), vidí každý, že je posléze druhý stupeň, který mohu nahraditi leda zase druhým stupněm jiného příslovce, na př. slovem později. Ale kde je jedna z obou dob určena ne absolutně, nýbrž nějakým poměrem, necítí se porovnávání tak jasně a druhý stupeň může podle okolností býti nahrazen i prvním. Kdo přijde domů později než obyčejně, přichází také trochu pozdě nebo vůbec pozdě (srv. »starší pán«·II, 121 n.). V Plané n. L. chodily hodiny o čtvrt hodiny poslíž nebo příď, t. j. později nebo více napřed (než by měly), v Praze chodí pozdě nebo napřed. Kdosi se cestou oddělil od procesí, šel stranou sám a za chvilku byl hodně příď, t. j. dále napřed (než procesí): Pražan by byl prostě napřed. Jako příď je 2. stupeň příslovce napřed, *záď* (místo záz, záze; také jsem slyšel *záž)* je v Plané 2. stupeň příslovce vzadu, dozadu. Říká se na př. »dej to záď« (více dozadu), »na honbě musí být pořádek, to nemá být jeden napřed a druhý záď« (více vzadu): Pražan by řekl prostě dozadu, vzadu. Vidíme, jak se druhý stupeň v mluvnickém myšlení sbližuje a splývá s prvním. Plánské *poslíž* je snad všude takovým druhým stupněm, který by bylo lze nahraditi i prvním: a takové zúžení významu se dálo asi i jinde, jak vidíme nejlépe z toho, že 3. stupeň *nejposléze, nejposléz* zaniká (jako zanikly tvary *nejpříze, nejzáze*).

Snad někde odsud pokročila lidová mluva i dále: snad se v ní

někde z významu »v pokročilejší době, později« vyvinul význam »na konec, konečně«. Tomuto vývoji významovému by byla mohla pomáhati hlásková podobnost a skutečná příbuznost mezi slovy *posléze* a *poslední, naposledy;* slovo *posléze* snadno tak mohlo nabýti, když se zeslabil nebo zanikl význam srovnávací, významu »naposledy, na konec« atp. V krajích, kde *posléze* (jako poslíz, poslíž) posud žije, tak se nestalo: věta »Karel přišel poslíž« znamená »přišel později (než obyčejně), pozdě«, a co vím, neřekl by v Plané snad nikdo na př. »nejdřív jsme přišli my, pak Josef a poslíž Karel«, aby to znamenalo »konečně« nebo »posléze«, jak je dnes zvykem psáti. Ale neodmítám *možnosti*, že se tak stalo jinde, kde pak slovo *posléze, poslíz* i v tomto významě zaniklo: doklady takového významu má Jungmann, aniž z nich možno poznati, zakládají-li se na skutečném, živém zvyku jazykovém, či pocházejí-li snad z nedorozumění spisovatelů, kteří chtěli užívati slova v jejich době neobvyklého a užívali ho z nevědomosti ve významu nesprávném, dávajíce se svésti právě podobností se slovem *naposledy*. Takové věci se stávají; naši spisovatelé na př. píší rádi sloveso *přikvačiti*, užívajíce ho ve smyslu slovesa *přikvapiti*, ač *přikvačiti* v době, kdy ještě skutečně v jazyce žilo, znamenalo asi »připlácnouti, přihrnouti něčím, zasypati, přepadnouti« atp. Pokud nebudeme míti bezpečného svědectví, že se význam starého slova *posléze* někde opravdu změnil ve význam »konečně«, zdá se mi pravděpodobným, že vznikl z podobného nedorozumění jednotlivců.

Doklady slova *posléze* s významem »konečně«, jež má Jungmannův Slovník, nejsou z dob, ve kterých hledáváme obyčejně poučení v pochybnostech, co je správné, co nesprávné. Co znamená Jungmannova zkratka *St. sw. C.*, nevím, ale jednak tento pramen sotva je něco starého, jednak by v něm *poslíz* docela mohlo znamenati »později, potom«, totéž, co na Táborsku znamená *poslíž* (»že anjelé po nebi — jako poslíz stvořeni jsou byli«). Kromě toho má Jungmann doklad z Pytrova překladu Řeholy sv. Benedikta (v Brně 1760), pořízeného jazykem často všelijakým, jakož se tenkrát vůbec všelijak psávalo; čteme tam (již v Životě sv. Benedikta, sepsaném od sv. Řehoře, papeže, hl. 1.) o vodě z pouště, »která hojnost vody v tom místě dřív v širokým jezeře se shromažďuje, poslez pak do řeky teče« (že Pytr mínil slovem »poslez« naše »konečně«, vidíme z původního znění: ad extremum vero in amnem derivatur). Kromě toho jsou z pozdější doby doklady ze Sychrova »Versuch einer böhm. Phraseologie« (v Brně 1821—22) a z Jungmannova překladu Miltonova »Ztraceného ráje«: »ať

by (Bůh) na nás (padlé anděly) shledal posléze, že kdo přemohl mocí, přemohl vraha od polu« (že *posléze* zde znamená »konečně«, vidíme jednak z Jungmannova Slovníku samého, jednak z původního »at length«). K tomu bych přidal Dobrovského Slovník, v němž pod heslem »endlich« čteme m. j. »poslední, konečný, finalis, adv. naposledy, k posledku, ku konci, konečně, posledně, *posléze*, pak, tandem, postremo«. To je vše, co zatím o slově *posléze* s významem »konečně« víme, nemluvíc o spoustě dokladů z doby nové. Snad se podaří z 18. a z počátku 19. stol. shledati doklady hojnější: ty nám povědí jen, co již víme, že se v té době tak psávalo. Je to doba *jazykového úpadku:* z doby starší dokladů takových neznám, neznám jich z živé mluvy lidové, a pochybuji, že se nějaké najdou.

Co z toho ze všeho plyne, jest jasno. Slovo *konečně* jest tak, jak ho obyčejně užíváme, slovo správné. *Posléze* podle svého původu a podle svědectví jazyka starého i lidového má znamenati »později«, ne »konečně«. *Snad* se najdou doklady, které nás poučí, že se tento *nepůvodní* význam objevuje přece již v době staré nebo někde ve skutečné mluvě lidové: pokud takových dokladů není, musíme se domnívati, že význam »konečně« na slově *posléze* vznikl v době jazykového úpadku nedorozuměním, a to bezpochyby nedorozuměním tehdejších spisovatelů. Přirozený a správný důsledek toho všeho by byl, kdybychom řekli, že *posléze* místo *konečně* je nesprávné. To také naším míněním jest, třebas víme, jak pevně se u nás držívá slovo, kterému se podařilo vetříti a zahnízditi v písemnictví, zejména může-li se pochlubiti tím, že se ho tak v živé mluvě nikde neužívá.

Nedovedeme-li se zbaviti slova *posléze* ve významě »na konec, naposledy«, aspoň bychom ho neměli užívati, kde je řeč na př. o konečném výsledku nějakého úsilí nebo uvažování, nebo na př. o tom, že se po všelijakých překážkách nebo odkladech »konečně« něco stalo atp. Tak se »posléze« neříkalo ani v 18. stol. (aspoň nemáme toho dokladů) a v takových větách se toto slovo nejvíce příčí našemu jazykovému citu; sotva bychom je v nich nalézali, kdybychom se nebyli naučili docela povrchně klásti *posléze*, kde podle skutečného jazykového citu raději bychom řekli *konečně*. Ale nejmenší ústupek, kterého žádati smíme, jest zajisté, aby se neříkalo a neučilo, že *konečně* je chyba a že má místo něho psáti *posléze*, kdo chce psáti správně.

*

FR. TRÁVNÍČEK:

I. OPATROVATI CO ČI ČEHO?

Matiční Brus (3. vyd., str. 229) žádá, aby se předmět slovesa opatrovati vyjadřoval 2. pádem, nikoli 4., tedy na př. opatrovati svého majetku. Ale říká se i píše všeobecně: opatrovati majetek, matku a pod. Dnešní zvyk jazykový — spisovný i lidový — je tedy v rozporu s požadavkem Brusu.

Opatrovati je svým původem sloveso opětovací k opatřiti. I toto sloveso se pojí jen se 4. pádem: opatřiti byt, peníze, mouku a pod. K opatřiti náleží pak opětovací sloveso opatřovati, jež rovněž pojíme se 4. pádem, nikoli druhým. Opatřiti a opatrovati jsou slovesa složená, a to s předponou o-. Přihlédneme-li k jiným složeninám s touto předponou, nepozorujeme, že by předpona o- žádala druhého pádu. Tak máme: čistiti obuv a také očistiti obuv, mýti něco a omýti, dráti—odrati, píti—opíti, platiti—oplatiti, psáti—opsati, sázeti—osázeti, tříti—otříti a pod.*

Je tu další svědectví pro 4. pád — stará čeština. V ní byla běžná slovesa opatřiti a opatrovati a obě měla ještě původní význam »hleděti«, který je zachován dodnes ve s-patřiti, po-patřiti a který byl v jazyce starším také u nesloženého patřiti. Čteme na př. v 60. kapitole Štítného Řečí besedních (ve vydání Hattalově na str. 90) : »křehkost náše nemóž vždy patřiti na to, co bude«. A jako otříti znamená »kolem do kola utříti«, tak opatřiti znamenalo v staré češtině »něco kolem spatřiti, obhlédnouti, uviděti«, opatrovati pak »obhlížeti, spatřovati«. Tak čteme na př. v Gestech Březnických 86a: »...druhú noc já chci hvězdy opatřiti. A tak když opatřil, viděl ve hvězdách...«. V Mandevillově cestopise 163a: »když mládenec jeho (drakovu) velikost a škaredost opatři (= obhlédl), leče sě (= lekl se) velmi«; a dále »(panna mládence) opatři v zrcadle a opatřivši sě (ohlédši se) za sě, otáza (= otázala se) jeho.« V Otcích 109b: »prosím, abyšte v tom boží moc opatřili« (= spatřili, viděli). V Chelčického Postille 248b: »všel král, aby opatřil hodovníky«. V Gestech Břez. 86a: »nato sme hvězdy opat-

* Předpona ob-, o- nejen nežádá vazby s 2. p., nýbrž naopak měnívá obyčejně jiné vazby slovesa nesloženého ve vazbu s 4. p. Pláčeme nad něčím, na něco, po staru také něčeho, ale oplakáváme něco; pod. je želeti něčeho, oželeti něco; bručeti na něco, obručeti něco; hledati něčeho, ohledati něco atd. Tato změna vazby ve složeninách s touto předponou má základ v původním hmotném jejím významě (jdu k něčemu, do něčeho atp., ale obcházím něco) a nalézáme ji nejen v jazycích slovanských, nýbrž i v jiných jazycích příbuzných ve složeninách s předponami příbuznými (na př. stin, abhi-, lat. ob-, germ. bi-, be-). — Red.

rovali, na nichž sme jasně viděli . . .« V Otcích 88b: »(Pavel) všěcky starcě opatrováše a po jich obličeji všěch myšlenie . . . poznáše« (= prohlížel, obhlédal).

Vedle opatrovati jest také tvar opatřovati. Oba tyto tvary mají v jazyce dnešním významy tak nestejné, že jen filolog si jest vědom, že to jsou slova v podstatě tak totožná, jako na př. udusovati a udušovati (srv. N. Ř., I, 4). V jazyce starším měl řidší tvar opatřovati týž význam co častější opatrovati; na př. čteme v Knihách o sv. Jeronymovi věty jako »chvála všech měščan (= měšťanů) nebeských jsi, jenžto Tvé výsosti tvář opatřijí« (= opatřují, spatřují). V jazyce pozdějším se ustálil na trvacím slovese opatřovati týž význam co na dokonavém opatřiti, kdežto tvar opatrovati významem se odloučil. Také vedle spatřovati míval starší jazyk s významem stejným i tvar spatrovati.

Z původního významu »hleděti« vyvíjely se u slovesa patřiti významy, o nichž vykládal Zubatý v 1. roč. N. Ř. na str. 120 a d. Poněkud jinou cestou šel významový vývoj u složenin opatřiti a opatrovati. Výsledkem tohoto vývoje jsou dnešní významy, jak jsou zřejmé na př. z těchto vět: musím se dobře opatřit proti zimě; opatřil jsem si všechno potřebné; opatruji nemocného. Začátek významových změn sahá již do doby staré. Tak v Postille Chelčického 264a čteme: »toť dobře opatřiti, aby Ježíš polapen byl«. V Putování Hasištejnského 48a se praví: (ostrov Candia chtěl se zbouřili proti Benátčanům) »ale oni zvěděvše to před časem, přitáhli s velikú mocí a to opatřili, že se to nestalo«. Touž významovou změnu jako u patřiti nalézáme u hleděti, hlédati. Řekneme-li, že si někdo hledí obchodu, nepociťujeme tu již původního významu, který je dosud na př. v takovéto souvislosti: hledím, hledím, ale nikoho nevidím. Hlédati je — vedle hledati — sloveso opětovací k hleděti. Význam »hleděti« mělo hlídati v jazyce starém a má dodnes v některých nářečích. Nám je hlídati = opatrovati, ostříhati a pod.

Je viděti, že význam dokonavého opatřiti není totožný s významem nedokonavého opatrovati, a proto si nejsme dobře vědomi toho, že obě tato slovesa náleží k sobě. Tu tedy významový vývoj nešel touž cestou a nedošel stejně daleko při opatřiti jako při opatrovati. Bližší k původnímu významu je opatrovati = bedlivě si hleděti koho. Podle zprávy prof. Zubatého — Naše řeč I, 4 — má tento význam, ovšem v podobě nedokonavé, také sloveso opatřiti v Plané n. L., kde znamená »dáti pozor (na koho)«. Dvojice opatřiti—opatrovati není jediným příkladem významového odloučení slovesa dokonavého od nedokonavého nebo opačně. Tak ke sníst je nedokonavé sloveso snídati, k potkati se je potýkati se, k vy-

praviti (ze sebe) je vyprávěti, ale jejich význam je dnes různý. Významové rozlišení v naší dvojici dalo — jak bylo uvedeno — podnět k vytvoření nového slovesa opatřovati.

Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že požadavek 2. pádu při opatrovati je nesprávný. Pro 4. pád svědčí nejen dnešní a staré opatrovati, nýbrž také staré i novočeské opatřiti.

2. POVOLÁNU BÝTI.

Říkáme a píšeme často, že někdo je zvlášť povolán k nějakému úkolu, úřadu, že ten a ten je povolaný soudce v nějaké otázce atp. *Povolán, povolaný* má zde týž význam jako způsobilý, schopný. Jindy říkáme, že někdo je především povolán k tomu, aby dělal to a to. Zde je *povolánu býti* ve významu míti povinnost, úkol. Matiční Brus (3. vydání na str. 258) zavrhuje užívání tohoto slova v obou těchto významech. Ve významu prvním má prý se říkati způsobilý, v druhém pak buď od toho (učitel je od toho, aby...) nebo náleží (učiteli náleží, aby...). Stanovisko Brusu není správné.

Povolán je tvarem příčestí minulé trpné slovesa *povolati*. Dnes je ovšem pociťujeme spíše jako přídavné jméno, jako je nám přídavným jménem ku př. oddán, oddaný (= příčestí minulé trp. slovesa oddati se) nebo opilý (= příč. min. činné slovesa opíti se). Ke slovesu povolati náleží také podstatné jméno slovesné *povolání*, znamenající určitý obor práce hmotné nebo duševní, kterou někdo trvale vykonává. Mluví-li někdo s uznáním o práci učitele X., a připomene-li k tomu jiná osoba »vždyť je to jeho povolání«, pociťujeme zřejmě, že také ve slově povolání tkví pojem povinnosti, jejž jsme shledali u přídavného jména povolán. Čekali bychom, že Matiční Brus zavrhne také jméno povolání v tomto významě. Ale nedočítáme se v něm ničeho podobného. Brus je tu nedůsledný.

Sloveso povolati, k němuž povolán i povolání náleží, je zřejmě složenina slovesa volati s předponou po-. V jazyce starém je povolati sloveso zcela obvyklé a znamená totéž co dnešní zavolati. Tak v žaltáři Poděbradském 17, 4 čteme: chvále (= příčestí přít.) povolám hospodina = budu chváliti a zavolám hospodina. V žalt. Wittenberském 55, 10: v kteřížkoli (= kterýžkoli) den povolaju na tě = zavolám na tebe. Chelčický v Postille 122 a píše: na kohož on (Kristus) povolá, žeť (= tu) přestanú ti, kteří sú jeho nesli z smrti v smrt. V Putování k svatému hrobu od Jana Hasištejnského 85 a čteme: jakž brzo kněz tělo božie zdvihl, povolali nás všech, abychme šli ohledávat miest svatých.

Z tohoto původního významu vyvinul se význam, vlastně významy, jež má sloveso povolati dnes. Necítíme v něm již skutečného volání, zavolání (hlasem), nýbrž jen volání ve smyslu přeneseném. Tak čteme-li, že president povolal k sobě zástupce politických stran, je zde povolati = obeslati, pozvati. Nebo říkáme-li, že někdo byl povolán za ředitele nějaké banky, má tu povolati týž význam jako ustanoviti. Atp. Tyto přenesené významy nalézáme již v starší češtině. Tak v Jakoubkově překladě Diologu 196a 1: (mnozí) nejsúc k tomu stavu (kněžskému) zpósobni ani od boha povoláni. Nebo v Kroftově vydání Chelčického 171: Kterak tedy (Ježíš) povolal ho (setníka) k tomu, aby skrze moc zpravoval církev jeho?

Od tohoto přeneseného významu je pouze krok k významové skupině, v níž nedovoluje užívati našeho slovesa Matiční Brus. Je-li někdo k něčemu povolán = ustanoven, je to zajisté proto, že je k tomu způsobilý. A kdo je k nějakému úkolu povolán anebo si jej sám zvolí, má určité povinnosti. Také tohoto významového okruhu nabylo sloveso povolati již v jazyce starším. V Životech Otců 13b čteme: ty královstvie nebeského kupečstvie budeš ploditi (= vykonávati), k němužtos povolán. Bylo by zbytečné uváděti další dolkady, když máme o věci velmi pěkný výklad Blahoslavův v Grammatice 187: »To slovo povolání je slovo theologické, dávno již obvyklé, zvláště u nás a u předků našich a znamená anebo zdržuje v sobě netoliko někoho přivolání k něčemu aneb k někomu, ale znamená ustavení někoho v nějaké povinnosti«.

Jak bylo viděti, je významový přechod slovesa povolati od zavolati až k významům zavrhovaným v Bruse úplně přirozený. Je to změna významu hmotného v přenesený a další štěpení tohoto významu přeneseného, tedy významový vývoj, jejž shledáváme v jazyce napořád. Je proto s podivem, že Brus zavrhuje slovo povolán ve významu býti schopen a míti povinnost. Patrně nechybíme, hledáme-li příčinu zamítnutí v domnění, že jde o germanismus, neboť něm. berufen znamená totéž co povolán. Je-li však základ tohoto povolán, totiž sloveso povolati, nesporně český, jak jsem ukázal, je beze vší pochyby český rovněž význam schopen a povinen. Germanismem mohli bychom toto slovo nazvati jen tenkrát, kdyby bylo potřebí se domnívati, že se onen významový vývoj dál úplně nebo částečně pod vlivem němčiny. Ale toho není naprosto třeba, jak jsme viděli. Ostatně, i kdyby tomu tak bylo, nebylo by stanovisko Brusu správné, poněvadž by šlo o germanismus posvěcený úctyhodným stářím, takže by tedy přestal býti germanismem. Něm. berufen dospělo od pů-

vodního významu, který je v rufen, k významu dnešnímu právě takovou cestou jako čes. povolán. Ale na tom není nic divného, neboť změnu významu hmotného v přenesený nalézáme ve všech jazycích. A stejná cesta vede k stejnému cíli a výsledku, jak v našem případě ukazuje ostatně ne pouze němčina.

3. KOUKNOUTI, KOUKATI.

V Naší Řeči I, 19 — v posudku Novell od G. Reuterové — vytýká nejmenovaný posuzovatel, že »do spisovné mluvy se uvádí dokonce sloveso kouknouti«. Připojené příklady z posuzovaného díla ukazují, že se výtka týká také slovesa koukati. Nedovídáme se, proč se tato slovesa vylučují ze spisovného jazyka. Že jsou z něm. gucken? Či snad proto, že jsou to slova významem nepříliš jemná, všední (vulgární)?

Podávám zde několik poznámek o těchto slovesech, a to proto, že v našich velikých slovnících — Jungmannově, Kottově, Gebauerově — nenalézáme o nich hrubě žádného poučení.

Koukati je slovo staré. Jeho -ou- je ovšem za -au-, a to za ještě starší -ú-. Tak v Postille Chelčického (122 a) čteme: (pastýř) najradše hledí, do města za příkopy a za zeď vejda, odtud vykúkati na vlky a ovce. Prefát ve svém cestopise píše: do něho (sklepa) jsme jíti nemohli, neb bylo zavříno, než co jsme tam skrz dvéře nakaukali (str. 194, kap. 54); (na ostrově) jest skálí, které z moře vykauká (282, kap. 76). Blahoslav uvádí v Grammatice (str. 281): vyhlídá, vykauká, číhá v skrejši.

V novočeském jazyce spisovném není koukati neznámo. A dokonce je neuvedl do něho překladatel Novell, jak by se zdálo ze slov shora uvedených. Abych připomněl alespoň jeden, ale výmluvný doklad. Jirásek — Sebrané spisy I, 205 — píše po Komenském: Nevkročíme v onen svět . . ., kde Diogenes ze sudu vykoukaje všecky mimojdoucí haní.

Koukati je slovo zřejmě lidové. Bylo by snad zbytečné uváděti doklady. I tu jde beze vší pochyby o slovo staré; nalézámeť je v slovesných útvarech starých, v říkadlech, pořekadlech a pod. Postačí jeden doklad. Z okolí Milévska otiskl Dvořák v Českém lidu XX, 306 velikonoční říkání při chození se smrtí — lítem. A v něm se mimo jiné praví: »Svatý Petr orá, má černého ola(!), Lída mu ho popohání, on se za ní honí. Chytil ji u vrátek, trhal z ní kabátek. Tys mi ho nešil, šila mi ho Lída, co vykouká z chlíva, šila mi ho Háta, co vykouká z bláta; šila mi ho Estera, co vykouká z kostela«.

Pro otázku, náleží-li koukati — a ovšem také kouknouti — do spisovného jazyka, je stejné, jakého je původu naše sloveso. Odmítá-li je nejmenovaný posuzovatel snad proto, že vzniklo z něm. gucken, samo stáří dává mu domovské právo v našem jazyce. Neřeknu nic nového, připomenu-li, že pro stáří musíme se smířiti s mnohými jinými slovy podobnými. A vadí-li snad posuzovateli význam — buď sám anebo zároveň i původ —, je na omylu. Vulgární naše sloveso není. Čteme-li je v staré době u Chelčického, mohli bychom je za takové pokládati, neboť Chelčický se nevyhýbá lidovým slovům silným, ba ani ne hrubým. Nalézáme-li však koukati u Prefáta, je patrno, že v staré době bylo to sloveso právě takové jako dívati se, hleděti a pod., neboť u Prefáta nenajdeme ani stopy po všednosti, vulgárnosti jazykové. A uvádí-li naše sloveso Blahoslav v 6. knize mezi příklady slov a rčení vybraných (»Liber sextus, qui continet farraginem vocum et phraseon elegantissimarum«), jde o svědectví soudce nad jiné povolaného. Ale ani dnes nemá koukati příchuť všednosti. Proti době starší je dnes koukati spíše slovem lidovým. Ale proto, myslím, není potřeba se mu vyhýbati v jazyce spisovném. Je jisto, že se naše sloveso nehodí dobře na př. do vznešené mluvy básnické ani do vědeckého jazyka ani do ušlechtilé mluvy konversační (»koukejte, pane ministře«), ale všude tam, kde je možné, prospěšné nebo nutné dáti spisovné řeči nádech lidovosti nebo důvěrnosti a vůbec nějaké náladovosti, lze tuším, bez rozpaků sáhnouti ke slovesům koukati a kouknouti.

POSUDKY.

Jindra Imlauf: *Churavec.* Dopisy. V Novém Městě nad Metují. Vydal vlastním nákladem autor 1918. Věnováno »příteli prof. dru Fr. Novotnému«. Cena 4 K. — Týž: *Samojed.* Román. Tamtéž 1919. Věnováno »milé, obětavé sestře, paní Antonii Folkertové«. Psáno r. 1911—12. Cena 16 K.

Na severovýchodě Čech, v Novém Městě nad Metují, žije vysoce nadaný spisovatel, osudem vyvolený k těžkému utrpení, jehož jméno posud není na všech rozích ani ve všech ústech, který však již dal našemu písemnictvu pět knih nevšední hodnoty vnitřní (první: Za ruskou hranicí, cestovní causerie, vyšla r. 1907, druhá: Tesknice, povídky a novely, o 5 let později, třetí: Pod sedmi pečetěmi, tři fantasmagorie, r. 1913). Poslední dvě jsou svrchu uvedené, z r. loňského a letošního.

Churavec jest románek v dopisích. Nevím, byla-li tělesná a duševní bolest v naší literatuře tak hořce a horce, tak prochvívavě a dojemně jiným ztlumočena. Muka Churavcova jako by někdy přímo žárem pekelným sálala, ale spisovatel nachází pořád nové a nové tóny ve strunách trpícího nitra, zpestřuje líčení a poutá novými stránkami nemoci, jejího původu, údaji životopisnými, novými úvahami, vyvracením útěch a výkladů cizích, takže kniha neunavuje, nestává se jednotvárnou. Proti této tvrdé a drsné struně zoufajícího již nemocného, tohoto živého musea chorob, jak sám o sobě dí, zní jemně, mile, jak skřivánčí zpěv struna druhá: jeho milenky Lidky, neunavné těšitelky, povzbuzující milostenky, sebe obětující, a i v dívčí křehkosti silné ženy. Zde muž jest pohlavím slabším, Lidka pak z nejkrásnějších povah ženských, které naši básníci vytvořili. V týdni sylvestrovském naříká si Churavec: »Dni ještě ucházejí, všecko ve mně jaksi odpočívá — kromě bolestí. Večery pak jsou pravými orgiemi horečky a jejích halucinací... Někdy hledám rukama po těle, kde vlastně bolí, a nemohu místa onoho najíti... Jen bolí, krutě bolí, dovedu odpověděti na lékařovy dotazy. Ale noci! Oh, Lído, noci jsou hrůzné! Jejich příšerné ticho si usedne ke mně na pelest a šklebí se mi slibem věčné tišiny, v níž nebude nic, nic... A bolesti milují toto ticho, jásají v něm a tancují v mých kostech a drásají mé svaly a pijí mou krev... V zádech hoří živé maso — a není pomoci, jiná poloha je nemožná... Lidko, hrůza, mrazí mne!... Matička ve dne v noci přikládá bez únavy žhavé kašičky z lněného semene. Matička moje! Matička! Ustaraná, s očima červenýma od pláče a nevyspání; ani si za celý měsíc nemůže usednouti. Jsem kusem masa, v němž není nic jiného než bolesti. Proč rodil jsem se na svět?...«

Na ten stesk odpovídá Lidka a slova její znějí jako zvuk harfy: »Můj ubohý drahý Jaro, dávno jsem se již nemodlila, zapomněla jsem prositi Boha, když jsem se odnaučila marně prositi lidi, ale pro Tebe, hochu můj, moje všecko, pro Tebe vrátila jsem se k Bohu... Poklekla jsem, ruce sepala jako důvěřivé dítě a prosila, prosila celou svou duší, celým srdcem, nikoliv slovy, nýbrž slzami svými a pokorou, velikou touhou rozjasniti mlhy Tvého zoufání. Jestli je, On musí slyšeti, neb nemůže býti tak tvrdý, vždyť je nejvýše milosrdný; nemohl by býti ani Bohem, kdyby neslyšel nebo nechtěl slyšeti. Nikdy nebyla k Němu posílána větší prosba, to láska k Němu prosila, a On je přece láska všech lásek... To pro Tebe, Jaro! Pro Tebe není u mne nic nemožného; krve mé žádej, cokoli chceš, všecko mé je Tvoje, jako já celá, celičká jsem Tvá, jedině Tvá... Leč musíme, Jarouši, těšiti se, jak můžeme

a dovedeme. Já tě chápu dobře, ale nezbývá než tichá resignace, když přání naše, stejně jako prosby, vyznívají na prázdno. Musíme přiznati, že i odříkání má v sobě mnoho kouzla; vždyť i my byli jsme chvíli šťastni, a věřím, že budeme opět, jen až se sejdeme, třeba bys nebyl ještě zdráv; má láska prosvítí Tvé utrpení a prozáří černé myšlenky. Miláčku, i kdybychom musili žíti ve věčném odříkání, budeme míti svou hvězdu, třeba chladnější a bledší, nežli je plápol spojené krve, avšak neméně jasnou. Odříkání jest veliká síla! Jest životem zápasů, jest písní končící tlukotem srdcí, jest vítězstvím nad zoufalstvím...«

Takto psáti může jen spisovatel, který sám jest veliký v odříkání, který sám vše to prožil a procítil, co tu píše, milovný jazykové lahody a čistoty. Jest milo čísti tyto listy, dýšící láskyplnou péčí o rodnou mluvu a její krásu. — —

Samojed jest ruské slovo; značí člověka osamělého, odsouzeného k tomu, aby »sám jídal, sám léhal, sám trpěl a sám umíral«. Jako Churavec i Samojed má podklad autobiografický. Ztroskotaný život umělecký. Hoch k řemeslu slabý, horující pro malbu, skvělého nadání uměleckého, musí býti z urputné vůle otcovy řezníkem. Tomáš Stach ovšem mohl se vzepříti, opustiti domov, ale při tom pomyšlení viděl drobnou, suchoučkou, jemnou maminku, jak se všecka tetelí v mračném hněvu otcově, jak k němu prosebně spíná upracované ruce, jak potom na ni se převalí ničivý žár otcovy zloby, jehož by nesnesla, a maje voliti mezi sebou a matkou, rozhodl se pro tuto a tím rozštípil svou duši pro celý život. Pokusil se sice potom nejednou rozraziti mříže svého zajetí, střásti okovy všednosti, povolil touhám rozletu do vysoka, pustil se do světa, napil se nejednou z opojné číše slávy — ale v rozhodné chvíli vždy povolila energie, utopil ho nedostatek činorodé vůle. Čtenář se zlobí, hněvá na hrdinu, vytýká spisovateli, proč láme tu vzpínavou povahu, proč sympatii, když se jí trocha nahromadí, pojednou smývá, proč ji mění v odpor nebo soustrast; ale spisovatel Vám odpoví: Nechci líčiti lidi, jací mají býti, nýbrž, jací jsou. A jeho Tóma takový byl; není to výtvor fantasie, nýbrž skutečnosti. Neměl sebevědomí, ba ani víry v sebe, svoboda jeho vůle byla zdeptána hned v zárodku otcem, zbylo jen: dovésti trpěti. Pasivností povahy Samojed se podobá Oblomovu Gončarovovu.

Mohutný obraz jest malován barvami životnými, uchvacujícími, mistrem líčení, povahokresby i vypravování, který ty barvy umí roztírati v jadrné, názorné, poutavé slovo. Krásné popisy, jako na př. mořského příboje a vlnění nebo bouře a plavby po moři, duchaplné úvahy, plastické rozbory duševního dění, výstižné karakte-

ristiky, barvité a dramaticky živé vypravování svědčí o tom, že tu vede pero ruka spisovatele-malíře.

Chvála vzdaná jazykové stránce Churavce plně platí též o Samojedu. Máme jen málo poznámek k ní a uvedeme je, vědouce, že si jich spisovatel přeje. Čteme na str. 14: Vcházejí, aniž by klepaly, na str. 15: ohlásí obnos bručavým hlasem, aniž by vyčkal dotazu. Tu není vazba »aniž by« na místě; užívá se jí správně jenom, má-li věta, v níž se klade, platnost podmínečného závětí. A toho zde není. Stačí tedy: vcházejí, ani *nezaklepavše*, nebo *aniž zaklepaly*, ohlásí *částku* (ne: obnos), *nevyčkávaje* dotazu. — Velmi rozšířena je vazba obývati něco m. někde. Také p. spisovatel píše na str. 25: Obýval tichý pokojík; spr. jest: *v tichém pokojíku*. — Nešel ani mezi soudruhy svého věku. Nešel vůbec nikam. Zde však se míní častější nechození; proto nutno říci: *nechodil* (str. 55). — Jiné, vůbec rozšířené chyby jsou: světlo, na které byl zvyklý (m. *kterému* byl zvyklý.). — Vše, jež dosud tolik bylo milováno, nemělo ceny (m. *nic z toho*, co dosud atd.). — Hladovící duše (m. hladovějící). — Již dnes nemám jiného života než matčina (spr. než *matčin)*. — Odpočal si někdy (m. *odpočinul si*). — Přibývají potíže (m. *přibývá potíží*). — V jeho obejmutí (spr. v jeho *objetí*). — Marinu dobývali dárky (m. *Mariny dobývali*). — Tiskové chyby jsme našli: vztýčený, vztýčil se (m. *vztyčený, vztyčil se*), den stihal den (m. *stíhal*), matl se ustrašený Anton (m. *mátl*). Oblíbené dnes slovo zodpovědnost a zodpovědný zní správněji: odpovědnost, odpovědný.

Jak jemný smysl má p. spisovatel pro líbeznost jazyka, poznáváme též z jeho rozhorování o varšavské polštině. Slyšme jen něco z něho: Není na světě sladší mluvy nad varšavskou polštinu! Srdce mluvčího vystupuje jí na rty a zvukem jejím k uchu zalétá... Je to jazyk zvláštní, jehož lahody se nezapomíná. Kdyby srdce a duše nevím jak bolely, jako balsám léčí jemný polský zvuk, — jako ranní vánek lehce se ovíjí. Hladí jako drahá ruka mateřská. Ševelí jako vodních vlnek pohádka. Laská jako vlahé pocely sluneční, jež slzy vysoušejí...

Srdce okřívá při těch slovech a myšlenka maní se vtírá: Což náš jazyk český nebo naši slovenštinu by nebylo možno vybrousiti k takovým schopnostem, k té hebkosti, ladné zvonivosti a jemné uhlazenosti? Jak viděti, není přece městská řeč odsouzena k tomu, aby vynikala jen zálibou v chybách a nestvůrnostech, a mohlo by tedy i u nás býti lépe, nemusily by udávati tón matky z Ovocného trhu, synové Podskalí nebo naše »zlatá mládež?! B.

*

DROBNOSTI.

DIVOKÉ KVÍTÍ Z NOVINÁŘSKÝCH LUHŮ.

1. *Prohřešky tvaroslovné.*

Čtli jsme v Českém Slově novinku: Stejný osud stihl člena Nár. shromáždění Bechyněho. I zhrozili jsme se. Toť opravdu zlý osud, když už ani přátelé ho neumějí správně skloňovati! Podle toho se bude musit psáti také: Večeřeho, Škatuleho, Stěhuleho atd. A pak že nepokračujeme! — Nadšení dostoupilo vrchole (spr. *vrcholu;* Praž. Nov.). — Pokoj popeli jeho (m. *popelu;* N. Pol.). — Psala ihned manželi svému — viděl oba manžele spokojené (m. psala *manželu*, viděl *manžely*; tamt.). — A teď řada 3. osob množných! Poláci vyklízí Těšín (spr. *vyklízejí;* Venk.). — Ti ani neví, co smí zabavovati (*nevědí*, co *smějí;* tamt.). — Velmoci odpoví zamítavě (spr. *odpovědí;* Pr. L.). — O té věci národové nezví nikdy pravdu (m. *nezvědí;* tamt.). — Oni jen sklání hlavy (m. *sklánějí;* tamt.). — Jak Němci v Čechách hladoví (m. *hladovějí;* Lid. N.). — Houby červiví (m. *červivějí;* Venk.). — Stromky se kamením jen skrovně probíjí (m. *probíjejí;* L. N.). — Báječné mzdy zmizí (m. *zmizejí;* Večer). — Probouzí se v něm touhy po ženě a dětech (spr. *probouzejí;* Venk.). — Jiné hříšky: Slovo, na nějž se odvolává (m. na *něž;* tamt.). — Tuto akci jest co nejsilněji podpořiti (m. *podporovati;* Več.). — Je odpočatý (m. *odpočinul si* n. *jest odpočinutý;* Lid. N.). — Když si dosti odpočali (m. *odpočinuli;* tamt.). — Možno říc (m. *říci;* Č. Stráž). — S větším dojmutím než kdy jindy vzpomínáme křížové cesty Kristovy (m. s větším *dojetím;* Več. Pr. L.). — Přijmul na penězích půl milionu korun (m. *přijal* půl mil.; tamt.). — »Pakliže« položeno bez předchozího »jestliže«: Pakliže by se trvalo na rozšíření pracovního programu, pak by v prvé řadě musil býti projednán návrh posl. Staňka (m. *Jestliže;* Venkov). — Častá chyba je: k otcově hrobu (m. *k otcovu* hrobu; Host.). — Hovořili s anděli (m. *s anděly;* tamt.). — Jak bychom nepěstovali dost vyražení (m. *zábav;* tamt.). — Zabavil její hotové jmění v obnosu přes stotisíc korun (m. *částkou* přes stotisíc korun; Nár. Listy). — V Brně začli hned první den drancovat (m. *začali;* Lidové Noviny). — Objevují se též nová slova, patrně podle němčiny utvořená a zbytečná. Uvádíme pro příklad tato: Racionelní ohospodařování ladem ležících polností (m. *rozvážné, moudré vzdělávání, obdělávání* polností; Lid. N.). — Bolševíci ostřelují město (m.

střílejí na město). — Poesie jeho jest ovlivněna Vrchlickým (m. *stojí pod vlivem* V. nebo na poesii jeho *měl veliký vliv* V.; Nár. P.). Slovo *přemostiti* jest rovněž původu německého, ale utvořeno správně jako zeď — obezdíti, zazdíti, místo — přemístiti, sůl — přesoliti a j. A nelze se v technickém názvosloví bez něho obejíti.

2. *Skladebné a slovní prohřešky.*

Budou si pokládati za čest, aby spolupracovali na této věci (m. *o této věci;* Več. Pr. Lidu). — Celý okres čítá přes milion obyvatelů (m. *má;* tamt.). — Chceme lidí celých (m. chceme *lidi celé;* Venkov). — Nemohou očekávati, že by našli stejného pochopení u svých vlád (m. našli *stejné* pochopení; Večer). — Večer přednáší o tématě: Státní finance před a po válce prof. dr. J. Gruber (m. státní finance *před válkou a po ní*; Nár. L.). — Cesta do a z města trvá dvě hodiny (m. *do města a z něho;* Illustrované Noviny). — Podle sdělení... závisí prodloužení příměří od ochoty Rumunska (m. *podle zprávy* závisí... *na ochotě* Rumunska; Nár. Listy). — Od jejich rozkazů závisí osud milionů (m. *na jejich rozkazech* závisí; tamt.). — Včetně všech právních osob (m. *čítaje v to* všechny osoby; Več. Pr. L.). — Cena knihy jest 17.40 K včetně drahotní přirážky (m. *i s drahotní přirážkou;* Světozor). — Přibývající boje v Uhrách (m. *množící se;* Večer. Lépe: *bojů* v U. *přibývá*). — Jako mor se šíří slovo *ohledně:* Dotaz poslance B. ohledně výživy (m. *o výživě, stran* výživy; Večer). — Dnes už nezbývá jiné volby než učiniti rozhodný krok ohledně přivodění míru (m. nezbývá *jiná volba*, než... krok *k uzavření* míru; N. Pol.). — Dosud není jednotného ustanovení ohledně slovosledu číslovek složených (m. *ustanovení o pořádku slov;* Tusculum). — Vyslov mi své mínění ohledně té věci (m. *o té* věci; Ill. Nov.). — Ohledně zásobování rýží není ještě nic ustanoveno (m. *o zásobování, ve věci* zás.; Soc. L.). — Dopis ohledně úřadování okr. hejtmanství v Trutnově nezakládá se na pravdě (m. dopis *ve věci* neb *o úřadování* není správný; Nár. Politika). — Návrh týkající se úpravy pensí (m. *návrh na úpravu*; Večerník Práva Lidu). — Vykládáno, že absolutism je potřebí k udržení říše (m. *absolutismu* jest potřebí; Pr. Lidu). — Touha po předhonění listů se však zmíněným časopisům nepovedla (m. touha *předhoniti;* Vlast). — Není jejich povinností obdivovati vandalský čin (m. *podivovati se vandalskému činu;* Čech). — Správka plynoměru záležející v rozebrání, vyčistění a nátěru jest nutná. Ředitelství obecních plynáren (spr. Váš plynoměr potřebuje opravy; *jest*

nutno jej rozebrati, vyčistiti a natříti. Ředitelství; vyčistění, spr. vyčištění). — Nejsme s to v pravý čas se dostati k hovorům (m. nejsme s to, *abychom* se dostali, anebo prostě: *nemůžeme* se dostati). — Jak sděluje úřední německé sdělení (m. jak *oznamuje* úřední něm. *zpráva;* Venkov). — Dr. Rašín předává ministerstvo financí dru Horáčkovi (m. *odevzdává*). — Ani nepatrné dávky 15 kg na týden a rodinu není zajištěno (m. ani *nepatrná dávka* ... není zajištěna; Večer). — Podniknuty kroky k nápravě bezpráví, jehož utrpěli neutrálové (m. *jež* utrpěli...; Venkov). — Prapor 21. si získal nehynoucích zásluh (m. získal *nehynoucí zásluhy*; Nár. L.). — Nejvážnější zájmy naší republiky jsou zde ve hře (m. *Jde o* ... nebo: *zájmy jsou ohroženy;* tamt.). — Přes tisíc návrhů — mimo dotazů — podáno již v Nár. shromáždění (m. *mimo dotazy;* mimo a vyjma pojí se vždy se 4. pádem!). — Členská schůze společenstva se usnesla vyjíti požadavkům dělnictva vstříc (! m. *vyhověti* jim, *splniti* je).

3. *O kladení zvratného zájmena.*

V poslední době se rozmáhá kladení zvratného zájmena *se* a *si za* sloveso, i kde je to zřejmě nepřirozené a násilné. »Když chléb peče se« neřekne přece žádný Čech, a mluvená řeč by nám v tom měla býti vodítkem. Klásti zvratné zájmeno za sloveso napořád jest rusismus, jejž chtěl kdysi Bačkovský u nás učiniti zákonem. Ale nepodařilo se mu to. Odpírá to duchu jazyka našeho. U nás zájmena ta mají místo pohyblivé, které závisí jaksi na větném přízvuku. Zejména ve větách vedlejších lid je klade rád *před* sloveso, a to hned za spojku. Uvádíme tu aspoň několik příkladů zvláště strojeného kladení těchto zájmen. Někdy velí též nelibozvuk změniti pořádek slov.

Ve středu večer zadrženo bylo 160 kg koňských salámů uzenáři Čmerdovi, který, jak dověděli jsme se, posílal toto zboží do Litoměřic (m. *jak jsme se dověděli;* Večer). — Jak sděluje se, bylo ve Washingtonu vydáno provolání, aby hlásily se ošetřovatelky nemocných... (m. jak *se oznamuje*... aby *se hlásily;* Več. Pr. Lidu). — Když chléb peče se... (m. když se chléb peče; tamtéž). — Jak se oznamuje Prager Tagblattu, všecko obyvatelstvo vídeňské směje se, že šikovatel cizího státu má větší moc nežli všichni ministři (m. *Jak se oznamuje* Pr. T., všecko obyvatelstvo *se směje*, atd.; Nár. L.). — Jak stěžují si rodiče ve zněmčeném území, obce dělají pořád překážky umístění českých škol (m. Jak *si stěžují* rodiče atd.; Lid. Nov.).

4. *Prohřešky slohové.*

Spolek žádá za udělení povolení sbírání peněz, prádla, obuvi (m. *žádá za povolení sbírati* peníze, prádlo, obuv; Víd. D.). — Uspořádání přijíždění vlaků jest nezbytně nutné (m. *uspořádati příjezd vlaků;* Lid.). — Po tomto šťastném vysvětlení pro slečnu účetní trapné záležitosti byla propuštěna ovšem z vazby (m. po vysvětlení *věci pro slečnu trapné byla ovšem* z vazby propuštěna; Nár. L.). — K této pisatelce přijde-li kdo solidně a vlídně, dostane se mu po druhé odměny. Nic hrubého a nesbližitelného (m. přijde-li kdo k této pisatelce; konec je nejasný. Večerník). — Závisí to od úvah oportunity(!), bude-li moci se vzdorovati vzmáhajícímu se tlaku (m. *závisí to na dobrém uvážení věci,* bude-li vhodno a bude-li se moci klásti odpor; Več. Pr. Lidu). — Cikáni, stíhaní pro pravdu, zatčeni pro loupež (Venkov). — Všecko dálo se dle dopodrobna předem dávno ustanoveného plánu (m. *podle plánu, dávno napřed dopodrobna ustanoveného;* Več. Pr. Lidu). — Chtěl vniknouti do tehdáž nepřístupného Evropanu státu Timbuktu ve střední Africe (m. *do státu* Timbuktu ve střední Africe, *tehdáž Evropanu nepřístupného;* tamt.). — Je o nich (o psech) *notoricky* známo, že jsou kousaví (tamt.).

Na konec výňatek z jednoho referátu o přednášce J. Hilberta: Nezatěžuje svoji conférence balastem literárně-historických detailů a rozborů, ukazuje, kterak erotický cit nalézá si příbuzný výraz v nejrůznějších obdobích kulturních i dějinných. Demonstroval svoji tési na žhavé výmluvnosti starozákonné »Písně písní«, na bezmezné oddanosti osudové lásky středověké abatyše Heloisy k filosofu Abélardovi a na vroucích a jemných »Portugalských sonetech« moderní anglické poetky E. Browningové. Přednáška, jejíž formě byli bychom přáli, aby básník povolil poněkud více svému prudkému a strhujícímu temperamentu, nesla se ušlechtile produševnělým tónem a byla se zatajeným dechem sledována obecenstvem, jež do posledního místečka vyplnilo vkusnou bonboniéru Mozartea.

B.

LIPTOVSKÁ ŽUPA.

Na str. 91 v I. ročn. »N. Ř.« jsme vytýkali, že sýru, který po kraji, ze kterého se ho nejvíce vyváží, totiž po *liptovské* župě na Slovensku, měl by se jmenovati liptovským, u nás se vůbec říká »liptavský« (podle něm. Liptauer Käse). Po liptovském sýru v posledních letech nebylo u nás památky; co se za něj prodávalo, snad ani nebyl sýr, najisto však to nebyl sýr liptovský. Zdálo by se, že se tím zapomene německý tvar, jímž jsme jej

před válkou jmenovali, a protože liptovská župa je nyní částí našeho státu česko-slovenského, že budeme již lépe věděti, jak se její sýr jmenuje. Ale chyba lávky! Aspoň župě se u nás dříve vždy říkávalo liptovská; dnes však někteří naši novináři podle něm. Liptauer Gespannschaft začínají psáti »liptavská župa, liptavská stolice«. To v době, kdy od Evropy žádáme, aby česká města jmenovala po česku, ne po německu, jako bylo posud zvykem. Či nemáme povinnost, již ukládáme cizincům, sami k jazyku našich bratří na Slovensku, dnes našich spoluobčanů? Co bychom sami říkali Slovákům, kdyby začali psáti o Šlanu nebo o šlanském okrese místo o Slaném , o slánském okrese? Že naše noviny zvláště v době bojů s maďarskými bolševiky leckteré slovenské místo jmenovali po německu nebo po maďarsku, bylo sice hanba, ale konečně tomu bylo lze rozuměti: aspoň jména slovenských žup bychom však přece mohli znáti!

»VYŠED VEN, PLAKAL HOŘCE«.

Tak překládá Kralická bible a podobně i jiné staré bible a evangeliáře ve známém vypravování, jak Petr zapřel Krista. Dnes by se jim snad za to dostalo pokárání; jest u nás mnoho lidí, kterým by se zde zdálo slovo *ven* zbytečným (a proto chybným, ač v jazyce ani, co jest opravdu zbytečné, nemusí ještě býti chybné), protože prý se samo sebou rozumí, kdo *vychází*, že vychází *ven.* Tímto výkladem se řídívají dnes i někteří spisovatelé a překladatelé: tak jsme čtli na př. v překladě polského románu, jak matka po rozčilující rozmluvě, již měla s dcerami v pokoji, »pobouřena vyšla«, v původní povídce zase kdosi kohosi posílá z pokoje slovem »vyjdi«. A jak již u nás bývá, nedůvěra k slovu ven u sloves složených s vy-, jíž jakž takž lze ještě rozuměti, přenášívá se i na jeho spojení se slovesem nesloženým: bojíme se psáti i »jdi ven« a pod.

»Vyjíti ven, jíti ven« a prosté »vyjíti, vycházeti« ani není jedno a totéž; rozdíl vycítíme nejlépe, všimneme-li si blíže, kde jak říkáme.* Nikdo neřekne na př., že slunce vychází (vyšlo) ven, že kniha vyšla ven; kdo vstal po nemoci, zase po prvé vychází (již vychází), po práci si vyjdeme, služka ani v neděli si nemůže vyjíti atd. Neříkáme také »jíti (vyjíti, vycházeti) ven«, kde se výslovně jmenuje cíl vycházky: jdeme (vycházíme) na procházku,

* Mluvíme zde jen o slovese jíti, vyjíti, vycházeti: rozumí se, že totéž bychom mohli říci i o jiných slovesech podobných významů, o slovesech jako běžeti, vyběhnouti, skočiti, letěti, hnáti, strkati atd.

za bránu, na dvůr, do přírody atd. Z toho vysvítá, že slovem *ven* naznačujeme cíl vycházky (vždyť *ven* je po stránce tvarové strnulý 4. p. jména, jehož 6. p. máme v příslovci *vně:* slova ta pocházejí z doby, kdy se na otázky »kam?« a »kde?« ještě mohlo odpovídati pádem bez předložky): *vy-* se vztahuje k východišti pohybu, tedy již proto není *ven* slovo zbytečné. Kde Čech (a Slovan vůbec) chce vyjádřiti pouze, že někdo nebo něco vychází ze svého posavadního místa, utvoří větu bez příslovce *ven*, kdežto slovem tím se naznačuje i účel, dostati se na místo, ležící mimo místnost, z níž se pohyb děje. I němčina tento dvojí jemný významový odstín liší: není jedno, řekne-li se »Karl geht aus« či »Karl geht hinaus (kommt heraus)«. Je pravda, že rozdíl tento je velmi nepatrný: ale snad všude filologie učí, takovýchto rozdílů dbáti, kdežto u nás se tak často žádává, aby se věci rozličné vyjadřovaly stejně. Někdy slovo *ven* má i význam dosti důležitý; řeknu-li »odpoledne si vyjdu«, nepravím nic bližšího o směru vycházky, větou »odpoledne si vyjdu ven« naznačuji, že půjdu z města ven.

Slova *ven* oním způsobem čeština stará užívá, co ji známe (spíše bychom našli *ven*, kde bychom obstáli i bez něho), stejně se vyjadřuje lid náš dnes i ostatní jazyky slovanské. Dokladů starých bychom našli spoustu. Tak na př. v »Životech sv. Otců« (u Smetánky str. 209) čteme, jak nějaký poustevník přišel k sv. Pemenovi a počal mu »hluboce z písma mluviti o hlubokých věcech«; když mu sv. Pemen neodpovídal, »i vyjide (vyšel) ven smutně«; v Hradeckém rukopise poví sv. Prokop knížeti Oldřichovi, »kady by ven z lesa vyjěl«; v Passionále Kristus v podobě dítěte volá sv. Kristofora, odpočívajícího v dřevěné chyši: »Kristofoře, poď ven, přěnes mě na' nu (na onu) stranu« atd. Čtenář vidí, že se naši předkové vyjadřovali právě tak, jak se vyjadřujeme my, mluvíme-li, jak jsme zvyklí mluviti.

Brusy slova *ven* nezapovídají: opravdu nevíme, proč se ho naši spisovatelé tak bojí. Kdo píše *ven*, kde je klade naše mluva lidová, nedopouští se nijaké chyby proti duchu českého jazyka.

HOVORNA.

TAK ŘÍKAJÍC, POČÍNAJÍC ATP.

Dostalo se nám přátelského pokárání, že i my »v přechodnících, jež se nevztahují na určitou osobu«, rádi klademe tvar ženský místo přirozenějšího mužského; čtenář,

jejž máme na mysli, vyčítá nám na př., že píšeme III, 130 o slovech a tvarech, jež »nejsou v naší duši nahromaděny bez ladu a skladu, n e m l u v í c ani o tom, že . . .«, kde by se mu lépe líbil tvar nemluvě. Končí slovy: »Ze strnulých úsloví (jako takřka, samochtě, nechtě) možno souditi, že bylo dříve užíváno v podobných případech mužského rodu.« Jde o přechodníky »nespojité« (Gebauer, Příruční mluv. § 543) nebo »neshodné« (Gebauer-Ertl § 827, 3): a poněvadž jsme v této věci i jindy pozorovali trochu nejistoty, povíme si o ní několik slov.

Vlastně jde o dvě rozličné věci, které ovšem z části tak jsou sobě podobny, že ani mluvnice jich vždy s plnou určitostí nerozeznávají.

Kde se přechodník vztahuje přímo ku podmětu věty, t. j. kde podmět děje, vyjádřeného slovesem hlavním, i děje, vyjádřeného přechodníkem, je týž, žádá čeština tvarové shody mezi podmětem a přechodníkem podle pravidel vůbec známých: hoch stoje spal (= hoch stál a spal), dívka stojíc spala, dítě stojíc spalo, vojáci stojíce spali atd. Mluvnický význam přechodníku u některých sloves (u sloves, jejichž přechodníku se zvláště často užívá) se zatemňuje, přechodník se cítí jako pouhé příslovce, a tu zaniká potřeba tvarové shody mezi podmětem a přechodníkem: říká se pak i na př. dívka stoje spala, dítě stoje spalo, vojáci stoje spali atd. (anebo další změnou také: dívka v stoje spala atd.). To je ovšem způsob mluvení nepůvodní, kterému se naše spisovná mluva posud raději vyhýbá, ač doklady lze nalézti i u spisovatelů nejlepších; nalézáme tak v mluvě lidové zejména mužské tvary přechodníkové stoje, sedě, kleče, vstávaje, lehaje, někdy i nechtě (udělala to nechtě) a j.

Podstatně jiné jsou doklady, kde přímého vztahu mezi podmětem věty a přechodníkem není. Jsou to doklady, kde podmět děje, vyjádřeného přechodníkem, buď je docela neurčitý, takže by přímo mohl býti vyjádřen leda nějakým mlhavým slovem, jako »lidé, člověk« a pod., anebo je různý od podmětu hlavního slovesa. Pro takovéto potřeby vytvořily si jazyky slovanské zvláštní tvar, který se necítil jako slovo určitého rodu nebo čísla, kterému proto na př. Gebauer říká »absolutivum«; jakýsi neurčitý tvar přechodníkový. Koncovka tohoto tvaru byla -e, tedy táž, co v množném čísle přechodníku: otázka, co toto -e jest, co vlastně jest tento neurčitý tvar přechodníkový, je nesnadná, ale na štěstí nám zde o ni nejde. Takový tvar býval i u přechodníku minulého, tak že na př. čeština mívala u slovesa v e d u přechodníkové tvary přítomné v e d a (původně pro mužský i střední rod jed. č.), v e d ú c i anebo se ztrátou samohlásky koncové v e d ú c, v e d o u c (pro ženský, později i pro střední rod jedn. č.), v e d ú c e, v e d o u c e (někdy také v e d o u c) v č. mn., a k tomu neurčitý tvar v e d ú c e, v minulém čase pak v e d, v e d š i, v e d š e s neurčitým tvarem v e d š e. Neurčitý tvar přít. č. brzy ztrácí koncové -e a splývá tak zněním s tvarem žen. r. jedn. č., který ztrácí -i: ale nemáme proto ještě práva n e u r č i t ý tvar přechodníkový nazývati tvarem ž e n s k ý m.

Říkalo se tak na př. v staré češtině »veliká jest křivda, vezmúce (vezmúc, vezmouc) od Boha jeho dary, nebýti jich vděčnu«, t. j. když člověk vezme od Boha jeho dary, když vezmeme dary; ještě Hájek napsal větu »vrch březový jest, jdouce od Prahy na západ slunce«, t. j. jdeme-li, jde-li se (jinde bychom mohli podobně

nalézti jdouc): vezmouc, jdouc nám zní jako ženský rod přechodníku (anebo vezmouce, jdouce jako množné číslo), ale nebylo jím v mluvnickém citu starého Čecha. Podobně se mohlo říkati i na př. »poručil svázati zajaté a vlekouce (vlekouc) vésti je do žaláře«; říkalo se na př. i »(matka) uzřě (uzřela) syna svého podlé sebe stojiece (stojiec, stojíc)«, t. j. »an (ten syn) podle ní stojí« (a podobně také na př. »té noci otcě jejie umřěvše nalezli«, t. j. nalezli otce, že zemřel, že otec umřel).

A říkáme-li ještě dnes na př. o někom, že je tak říkajíc jako dítě, že od roku 1526 počínajíc jsme měli panovníky z rodu habsburského, že vyjímajíc Josefa II. není mezi nimi nikoho, na nějž by náš lid s nějakou vděčností vzpomínal, nejsou ony tvary na -íc (nebo -ouc) tvary ženské, nýbrž tvary neurčité, a jako tvary neurčité v podobných větách vlastně spíše oprávněné, než určité tvary mužské. Kdybychom stopovali tento způsob mluvení do minulosti, shledali bychom asi, — není o této věci ještě podrobné statistiky, — že ony zdánlivě ženské tvary jsou starší, v starší době hojnější a mužské tvary, jako počínaje, vyjímaje, vyjma, takřka (jakořka) atp., pozdější a že mužských tvarů přibývá, blížíme-li se k době nové, čím ovšem nepravíme, že by mužských tvarů nebylo v době již velmi staré. Čteme na př. u Žídka větu »kronika jest sepsánie skutkuov ... znamenitějších, počna před počátkem světa«, v listinách z doby téže na př. »týž Mikuláš i jeho potomní (=dědicové) cestu svobodnú má a mají jmieti vedle též strouhy, počnúc s cesty kopi(s)tské až k jezu svému na Ohři« (1483), a zase, s tvarem plným, »takto se proti sobě zachovati máme ... počnúce od datum listu tohoto za plných 31 let pořád zběhlých a přešlých« (1485; Arch. č. 8, 492 a 4, 514); v listině z r. 1438 »bude moci napřed psaný Sigmund... všecky svrchnie věci, nic nevyjímajíc, k svým požitkóm obrátiti« (t. 44); Hus píše (u Erbena 1, 12) »když uslyšíš v Písmě údy božie jmenovati, vymieniec (= vymíníc, vyjmouc) Ježíše člověka, ... máš to duchovně vzieti« atd.

Kde se mužské tvary vzaly, snadně pochopíme. Když tvary jako žen. r. počínajíci a neurčité počínajíce ztrátou samohlásky splynuly v jediné počínajíc, tento tvar zdánlivě ženský počal se příčiti českému mluvnickému citu a byl nahrazován tvarem mužským: ale za nesprávné ony tvary zdánlivě ženské pokládati nelze.

TA CIZÍ SLOVA.

Jest u nás mnoho lidí, kteří se snaží dodávati svým větám náležitého lesku vtroušenými slovy cizími. Posluchač nebo čtenář prostý tak rád věří, že je náramně učený, kdo umí mluviti slovy jemu tak nesrozumitelnými. Že se milovník cizích slov časem prozradí, jak málo je zná, pozná teprve znalec. Takových směšných chlubilů potkáváme v životě dost; jsou to lidé, kteří dovedou vypravovati na př. o aromatické krajině, o tom, jak se v tom monumentě probudili, jak báječné románo šířila voňavka nějaké křehotinky atp. Ale v těchto dobách, v nichž ubývá všeho, i vzdělaných spisovatelů a novinářů, takovýchto směšností nalézáme stále více. Čtli jsme na př. o flaçonu, jejž dáma vyňala z kabelky; p. spisovatel ví, že francouzská slova mívají ç, ale buď neví, co to je, anebo neví, jak se vyslovuje slovo flacon. Anebo čteme v novinách článeček o »maďarské úslužnosti«, v němž se vy-

pravuje, jak v Bratislavě Maďaři, kteří musili vzíti na byt nenáviděného Čecha, »hledí se (!) svou ignorancí a intrikou našincům ubytování co nejvíce zhnusiti«; co se míní tou intrikou, nevíme, ta maďarská ignorance snad znamená, že Maďar svého vnuceného nájemníka ignoruje, nevšímá si ho? Na takovéto pány voláme »pozor!«, jako na ty latináře v č. 6. A nevědí-li s cizím slovem kudy kam, proč se nevyjadřují po česku? Na konec by ten Maďar mohl tu »ignoranci«, t. j. nevědomost, hoditi zpět na hlavu našeho novináře!

OKRES SMÍCHOV ČI SMÍCHOVSKÝ?

Zemský správní výbor český ve zprávách o svém sezení (spr. sedění neb zasedání) týdenním psává: v Libšicích, okres Smíchov, ve Lhotě Zálesní, okres Hüttendorf, a vedle toho v Kosově Hoře, okres sedlčanský, ve Sv. Kateřině, okres tachovský atp. Kdo jen trochu správně česky mluví a myslí, toho hned udeří výraz: okres Smíchov. Je to zřejmý překlad z němčiny: Bezirk Smichow. Lid náš nezná naprosto té obchodní zkomoleniny, mluví jen o okrese smíchovském, kraji prácheňském atd.

Ve zprávě zemského výboru už dokonce neradi čteme tak nesprávnou češtinu. Měl by býti vzorem ladné a čisté mluvy jednací. Pisatel těch zpráv jako by byl na vahách, který z obou způsobů jest správný, a užívá proto obojího.

JEŠTĚ »ZÁZEMÍ«.

NŘ. I 316, II 29 a 252 snaží se zavésti výrazy zápolí (zárontí) za vojenský pojem něm. Hinterland, odůvodňujíc, že nazývá-li se území bitevní polem, frontou, jest to, co je za ním (tedy Hinterland), zápolí, zárontí.

Vývod tento byl by zajisté správný, kdyby šlo o území toliko dvoje: bitevní a nebitevní.

Z vojenských však příčin (kvalifikace mužstva podle tělesné schopnosti, jeho zařadění, požitků atd.) dlužno přesně rozlišovati území troje: Front, Etape, Hinterland.

Sluje-li tedy bitevní území polem, bojištěm, frontou, pak by zápolí, zárontí mohlo značiti etapu a nikoliv Hinterland.

Vojenský pojem něm. Hinterland vystihuje nejlépe, jak věcně, tak obrazně (srov. ústraní, úpatí, též pozadí) výraz úzadí, NŘ. již navržený a na Slovensku též hojně užívaný. Jura Buráň.

SAMOTÍŽ.

V čísle 3. tohoto ročníku »N. Ř.« ptá se jeden Váš dopisovatel, zda se někde užívá slova »samotíž«. »Samotíž« je u horníků ve zdejších uhelných dolech všeobecně užívaný terminus technikus pro spouštění plných uhelných vozíků v nakloněných chodbách. Horníci vrazí do kol vozíků dřevěné nebo železné klíny, aby se nemohla otáčeti. Takto zabezpečený vůz spouští několik horníků, bránice mu vzpíráním a zadržujíce jej rukama, aby se příliš nerozjel, po kolejnicích nakloněné chodby. Tomu se říká »jezditi samotíž« na rozdíl od t. zv. »ježdění na hašpli«, t. j. vytahování a spouštění vozíku po laně pomocí vrátku (hašple) a brzdy. Ing. F. Smékal.

LISTÁRNA.

P a n u F. Š. v N á r. L i s t e c h. — Slovo f r a n š t i n a je utvořeno správně; zavedla je Pravidla českého pravopisu z r. 1913. Od podstatného jména Frank (staré označení země je Franky, ve Francích) jsou utvořena příd. jména francký (jako Řek — řecký, pův. řěčský) nebo franský (jako Norimberk — norimberský, Lotarinky — lotarinský): Karel Franský u Pulkavy, franská země, franská nemoc u Veleslavína (Nom. quadr. 162, 630). Z příd. jména francký je utvořeno podst. jméno frančtina nebo frančina (v. N. Ř. I, 98), z příd. jména franský jméno franština (jako maďarský — maďarština a pod.). Názvy francúzský, francouzský, z Francouz (podle něm. Franzose) jsou v češtině pozdějšího data než francký a franský.

Sl. L. K. ve V o d ň a n e c h. — 1. Slovo b l í ž e jest komparativ a měli bychom ho užívati vlastně jen tam, kde smysl žádá komparativu, na př.: Vesnice A. jest blíže k Písku než B. Jde-li prostě o označení, že vesnice A. jest nedaleko Písku, stačí říci prostě: A. (jest) u Písku. — 2. Z m r z a č e l ý je slovo autorem článku nově utvořené, aby bylo vyjádřeno, že ten, o koho jde, nebyl zmrzačen, nýbrž obecněji, že se stal mrzákem. — 3. Slova francouzská, která jsou zakončena t. zv. němou souhláskou, necháváme buď neskloněna, anebo je skloňujeme, oživujíce v ostatních pádech souhlásku koncovou, na př. Didero (Diderot) — Diderota, Müse (Musset) — Müseta a pod. Jazyk živý si usnadňuje skloňování tím způsobem, že přenáší tuto souhlásku i do 1. pádu: ateliér — ateliéru, byfet — byfetu. Koncová souhláska ožívá i ve franštině, přistupuje-li v odvozeninách přípona začínající samohláskou, na př. Ronsard (= Ronsár), ale ronsardiser a pod.

P a n u V. C. (?) v B r n ě. — 1. Ve větě »Lumírovský kruh d o s t a n e první trhlinu založením Zlaté Prahy« (Šalda, Mod. lit. česká, 2. vyd., str. 42) je »dostane« patrně historické présens (nikoli futurum); tak i v druhém případě, jejž uvádíte z téhož autora. — 2. Cítím se z t r a c e n nebo cítím se z t r a c e n ý m; nikoli cítím se ztracený. — 3. G e r m á n má v množ. čísle Germáni, nikoli Germané; psal-li Gebauer r. 1876 (v Uvedení do mluvnice čes., str. 46) Germané, řídil se patrně koncovkou krátce psanou (jako Slované, Evropané), později však učil psáti Germáni. — 4. Správné jest útroba, nikoli utroba. — 5. Ve výrazech k l u k u l í n á (v N. Ř. III, 56) je snad možno viděti degradaci, ale to je pozorování učiněné na hotovém výraze, nikoli výklad; ostatně ani pozorování to není docela správné, neboť ženský tvar příd. jména bývá zpravidla u výrazů potupných (kluku, chlape, lotře a pod.), kde by byla degradace zbytečná, jednak ve výrazech, kde o degradaci nemůže býti řeči, na př. člověče nešťastná! milá brachu! — 6. Výslovnost u p ř i m n ý (nebo i úpřimný) místo spr. u p ř í m n ý způsobuje přízvuk, který ve výslovnosti zkracuje často následující dlouhou samohlásku (zvl. í, jehož kvantita je nejkolísavější); pod. obžinky m. obžínky, panimáma m. panímáma, navštiviti m. navštíviti, naříkati m. naříkati, nastřihati m. nastříhati atp. — J e s t v o v a ť, jestvovanie (= býti, existovati, trvati) jsou výrazy slovenské (Frýdecký-Kompiš 110).

P a n u R. P. v B r o u m o v ě. — 1. Že by pro náš nový stát jazykově, snad i historicky nejlepším názvem bylo jméno Č e c h y, souhlasíme; jen že dnes je to politicum, o němž jazykovědě nebude dáno rozhodovati. — 2. Prusíkův výklad výrazů k l u k u k l u k o v s k á a pod. z kluku klukovskaj je nám znám (v. Archiv f. sl. Phil. 3, 134—138); je to výklad nemožný a byl odmítnut Gebauerem již r. 1878.

P a n u S. S. v N ý d k u. — O správnosti odborných výrazů o s á m o v a n ý, o m í t a n ý, o k r á j e n ý mohla by se N. Ř. vysloviti teprve tehdy, když byste podal věcný výklad, co se těmi slovy v dřevařství rozumí. — Z á l i š k o v ý jest příd. jméno utvořené ze slova zálišky, znamenajícího silné tyče na vůz, na kterém se vozí sudy, místo fasuňku (Kott, I. Přísp. 467). — O s m o s a je slovo cizí a značí vzájemné prostupování 2 kapalin. — Místo slova f u t r o (u dveří, u oken) užívá se výrazu pažení. — Nahrazovati výraz »za příčinou přesídlení« výrazem »k v ů l i p ř e s í d l e n í« by nebylo správné; dosud užíváme ve spis. jazyce výrazu »k vůli« jen v těch případech, kde se něco děje skutečně k vůli, po přání, na prospěch někomu, na př. udělám to k vůli tobě (tobě k vůli), protože si toho přeješ, nikoli však k vůli obchodu, k vůli přesídlení a pod. Pro takové případy máme dost výrazů jiných, pro obchod, za obchodem, protože jsem se přestěhoval a pod. — Otevříti o b c h o d s n ě č í m je vazba správná (v. N. Ř. II, 62). — Upravovati pravopis český přibíráním písmen z abeced jiných, na př. z azbuky, bylo by počínání nesprávné. Pokus o to učinil kdysi Hanka, ale zůstal ve své opravě úplně osamocen a časem se jí vzdal. Místo dalšího výkladu odkazujeme na to, co o tomto Hankově pokusu napsal Palacký v Časopisu Čes. musea 1846, str. 795.

P a n u J. F. L. v e Ž d í r c i. — Psáti číslice p o d s e b e (t. j. jednu pod druhou) je správně řečeno; zvratného zájmena se užívá tímto způsobem často: kameny leží na sobě, vozy jedou za sebou, domy stojí od sebe, vypil tři sklenice za sebou atd. Nedorozumění se zajisté netřeba báti. — C o s t o j í 5 m látky není germanismus, nýbrž rčení dobré a staré; rčení »přímka m ě ř í 5 cm« (m. je 5 cm dlouhá) prohlašují ovšem brusy za rčení nečeské, ač mohlo vzniknouti napodobením výrazů: ta věc váží deset liber, ten peníz platil deset grošů a pod.; staré však to rčení není. — Sloveso v y j í t i ve větě »při sečítání vyšlo tolik a tolik« není nesprávné (Jungm. Slov. V, 246). — Pokládati počítání »p ě t - a - d v a c e t« (m. dvacet pět) za germanismus, je brusičský omyl. Lid jinak nepočítá než jed(e)nadvacet, pětadvacet, šestašedesát a pod., a to v Čechách i na Slovensku; počítání domněle správnější »dvacet jeden« je knižní, učené. Způsob, který brusiči pokládají za mylný (pětadvacet), byl v staré češtině právě tak obvyklý jako způsob druhý; vyslovovalo se tedy na př. číslo 59 buď devětapadesát, nebo padesát a devět (i padesát devět), anebo konečně bez jednoho (bez jedné) šedesát (v. též N. Ř. I, 313). — O slově ř e d i t e l byl již podán výklad v N. Ř. I, 274. — H a l é ř jest tvar spisovný, halíř obecný tak jako mléko a mlíko, lék a lík a j.; v spis. jazyce totiž zůstává uvnitř slova é po l obyčejně nezúženo. — Slova d i k t o v a t i jest lépe nepřekládati; dříve se říkávalo »k peru praviti nebo mlu-

viti«, »do pera říkati«. — O tvarech hledě — hledíc, tak říkaje — tak říkajíc a pod. jest výklad v tomto sešitě N. Ř.

Panu F. V. v Čes. Budějovicích. — 1. Pro elektřinu buzenou světlem (Lichtelektricität) by snad byl nejsprávnější název »elektřina světelná«. Kdyby ovšem bylo nutno utvořiti příd. jméno, bylo by lépe sáhnouti k mezinárodnímu vědeckému termínu »fotoelektrický« než tvořiti nečeskou složeninu »světloelektrický n. světelnoelektrický«. — 2. Na nesprávné užívání předložky mimo s 2. pádem bylo v N. Ř. ukazováno již často.

Panu J. D. v Hronově. — Pestrotkárna by byl název najisto nečeský a nepěkný; továrnu, ve které se vyrábí pestré bavlněné zboží, jest nejlépe po česku pojmenovati Tkalcovna pestrého zboží. Je to sice delší, ale správnější.

Panu V. Z. v Michli. — 1. Je pravda, že říkáme obyčejně mistr krejčovský, mistr zednický a nikoli mistr krejčí a pod. Ale někdy, jak se zdá, bývá tu jakýsi odstín významový. Praví-li přísloví, že i mistr tesař se utne, nemyslí se tu asi na mistra tesařského jako na určitý stupeň řemeslnické kariéry nebo na živnostenskou oprávněnost, nýbrž spíše na dovednost; mistr tesař blíží se tedy významem výrazu mistrný tesař, znamenitý tesař. A v tom smyslu snad píše o sobě Lantner, který je zajisté mistrem houslařským, mistr houslář. — 2. Vyvařovati obědy, kávu a pod. říká se teď a píše podle němčiny; myslíme, že by se každý host brzy rozešel s kavárnou, kde se káva vyvařuje. Vyvařujeme prádlo (ze špíny), kosti (z tuku), povidla (aby zhoustla) a pod., ale dobrá kuchařka nenechá nikdy vyvařiti kávu, ani polévku, ani maso. — 3. Úschova je dobré slovo a dnes už obvyklé. — 4. Místo »vracím Vám přiloženě n. přílohou« je lépe psáti »vracím Vám v příloze« anebo prostě »s tímto listem Vám vracím«. — 5. Svéčasný (účet) je zbytečná novota, složené příd. jméno utvořené od výrazu »svého času« v tomto případě nad to i nesprávně užitého (v. N. Ř. II, 213). Anebo je to otrocký překlad německého seinerzeitig. — 6. Piple (jinde pipel, piplík) je hláskově obměněný (asimilovaný) tvar jména »tiplice«.

Panu E. V. v Bubenči. — 1. Cmunt je starý název český. Vznikl z předložkového výrazu »ze münde (= v ústí), podobně jako čes. Cáchy z »ze Aachen« (= v Aachách). Původní a starší munde, münde bylo časem ve jménech místních zatlačeno namnoze tvarem složeným gemunde, gemünde, který je základem místních jmen Gmunden, Gmünd a pod. Český tvar Cmunt je tedy právě důkazem starobylosti tohoto českého označení. — 2. Výraz »co se všecko v Německu nekrade« zdá se ovšem nelogickým, považíme-li, že chceme pověděti, co všecko v Německu kradou. Ale tak se vyjadřujeme často, vyslovujeme-li něco neočekávaného nebo neuvěřitelného; na př. Co to nepovídáte! A co se nestalo! Kdo nevstoupil do dveří jako otec a pod. Psychologicky je to snadno vysvětlitelné, neboť mluvícímu tane na mysli zároveň záporná myšlenka »nevěřil byste, nemyslil byste, že...«, kterou však vyjádří jinou formou (na př. tázací), do níž zápor myšlenky oné zapadne. Forma ta se pak pro takovéto případy ustaluje (v. Gebauer-Ertl, 844, 2). S tímto psychologickým křížením dvojí (kladné a záporné) formy téže myšlenky setkáváme se i v jiných jazycích; nejznámějším příkladem

toho jest na př. zápor (logicky nemístný) ve franc. větách srovnávacích: La poésie est plus naturelle à l'homme qu'on ne le pense (= než si myslíme).

Panu K. J. O. v Uh. Hradišti. — Název rukodělný, rukodílný byl zaveden u nás Německo-českým slovníkem vědeckého názvosloví (v Praze 1853), jehož redakci měl P. J. Šafařík, v náhradu za cizí slovo Manufactur. Tam (str. 186) se uvádí: Manufactur, stat. merc., rukodělství, rukodělnictví; rukodílna. Manufacturwaare, stat. merc., rukodělné, rukodělničí, -cké zboží, továr (sic). Práce rukodílná jest tedy opakem práce strojové. Název »práce obráběcí«, který navrhujete v náhradu za slovo rukodílný, neshoduje se tedy významem se slovem tímto, neboť obrábění může býti i strojové. Mimo to obráběním rozumíme zpravidla práci, kterou vykonává dělník nebo stroj na výrobku zhruba vyrobeném; proto na př. vázání knih, šití bot a pod., které je zajisté prací rukodílnou, nelze nazvati prací obráběcí.

Panu J. L. v Nové Pace. — Jméno rubáč (obyčejně rubač) je rozšířeno i na jiných místech naší jazykové oblasti, zvl. na východě. Starých dokladů nemá (Jungmann až z Komenského). Nejstarší ze slov v tomto významu dnes užívaných je jméno dřevoštěp (ze 14. stol.).

Panu B. H. v Nové Vsi. — Neshody ve psaní jmen Národní listy (Národní Listy) a pod. jsou důsledkem neustálenosti našeho pravopisu v této věci. Pravopis český bude v nejbližší době asi znova přezkoumán a při tom i otázka psaní takovýchto jmen definitivně rozhodnuta. Stížností do naší úřední češtiny dochází nás taková spousta, že bychom jimi vyplnili několik sešitů Naší Řeči. Proto se N. Ř. snaží o nápravu v této věci prostředky jinými, zásadními, zejména usilováním o vytvoření soustavné úřední terminologie. Bude-li naše vláda snahy tyto podporovati, — a o její dobré vůli referovali jsme již v minulém sešitě — dočkáme se snad i v této věci nápravy.

Ředitelství IV. měšť. školy dívčí na Smíchově. — Ženská příjmení k mužským jménům Dítě, Hrabě, Pergotti jsou Dítětová nebo Díťová (podle místního zvyku), Hrabětová, Pergottiová (jako Benoniová). Je o tom výklad v úvodě k Pravidlům čes. pravopisu (vyd. z r. 1913) v odst. 14 (str. XVIII).

Panu F. J. v Plzni. Nacházeti ke komu v počáteční větě »Frantových práv« (když sem onehda domův přijel, abych po smrti otce svého svých věcí porovnal, nacházel jest ke mně Johannes Franta, fysikus plzenský) znamená patrně »přicházeti, choditi ke komu.« Podobná jest věta v Kron. trojánské (119b ve vyd. z r. 1468: »[Diomedes] k Bryzeidě nacházieše tiem častějie, prose jie s pláčem, aby jemu svolila k manželstvie)«; Slovn. staroč. má ze staroč. povídek větu »opat sedlákově ženě na miestě jeho (mužově) častokrát do domu nacházel jest«, kde pouhý 3. p. může býti vazbou starší, nevynechal-li předložku písař. V Tkáčových Libri informationum povídá r. 1503 židovský veřitel dlužníkovi: »já na to nemohu čekati, nebo náš svátek najde (= přijde).« — Dovolte, abychom Vám v duchu stiskli ruku: jste první z našich čtenářů, z jehož dotazu vidíme, že se nebojí starší češtiny.

Panu K. V. v Praze. — 1. Nic jinak znamená »nejinak«; »nic« má tu tedy význam prosté záporky tak, jako se ho dosud i v nové češtině užívá ve výraze »čili nic«. (Sluší-li daň dávati císaři čili nic = či ne.) Výrazu »nic jinak« užíváme ve větách kladných a jest silnější než nejinak; na př. Zdálo se mi nic jinak než že omdlím. Napsal-li tedy spisovatel Vámi citovaný, že se na to nedívá nic jinak než jako na románovou studii, užil zajisté výrazu »nic jinak« nesprávně, neboť chtěl říci, že se na to dívá zrovna tak jako na románovou studii. Chtěl-li svou myšlenku vyjádřiti formou zápornou, měl napsati, že se na to nedíval jinak než atd. K užití slova nic (nesprávného v tomto případě) svedla ho patrně snaha po důraznějším záporu v první větě; ale zápor bylo možno zesíliti i jinak, na př. nedívám se na to ani jinak, nijak jinak než atd. — 2. Užívání podst. jména číslo ve významu načisto bezbarvém a otřelém rozmohlo se velice v dnešní češtině a vytlačilo namnoze určitější a konkretnější pojmenování, jako jsou báseň, skladba, povídka, i obecnější a obvyklejší věc, kus atd. Sbírka pana X. obsahuje několik skvělých čísel (t. j. básní). Píseň pana J. byla nejslabším číslem (skladbou, věcí) celého večera. Původ tohoto posunutí významu slova číslo sluší hledati vedle vlivu cizího v číslovaných programech, v číslovaných sbírkách a publikacích (novinách, časopisech) a pod., které dávají podnět k tomu, aby se místo přímého pojmenování užilo pouze číselného označení, které má určitá část programu, určitá báseň a pod. v pořadí programu nebo sbírky; na př. nejkrásnější z celého programu bylo číslo první (t. j. první skladba a pod.). Pak se přenáší slovo číslo i na označení jednotlivých kusů, částí, věcí, třeba ani nebyly očíslovány. — Paprskovati je slovo nové a zbytečné; místo »radost mu paprskuje z očí« říkáme po česku odedávna »radost mu z očí svítí, září, oči mu radostí planou« a pod. Slovesa »paprskovati« by zajisté nebylo, kdyby se nepsalo strojeně a kdyby nebylo německého »strahlen«. — 4. »Zasaditi hrot« ve významu »raniti, bodnouti« vzniklo u Vašeho autora asi zmatením výrazů »zasaditi ránu« s výrazem pod. smyslu, ve kterém by se hodilo slovo hrot: snad nasaditi někomu hrot meče na prsa, nebo s něčím podobným. — 5. O slově strohý bylo už vykládáno v N. Ř., že je to slovo převzaté (Sušilem) z ruštiny a že znamená »přísný«; co mínil spisovatel Vámi citovaný výrazem »stroze nervosní«, není snadno uhodnouti. To je právě kletba, jež provází slova cizí v ústech těch, kdož neznají jejich domovského jazyka: dostává se jim pak podle různých asociací (často jen zvukových) významů nestálých, kolísavých, s vlastním významem jejich často ani nesouvisících. Neboť jejich významu nechrání ani jejich obsah sám ani jejich významová spojitost se slovy jinými, významově příbuznými, jež určitě vymezuje význam slov domácích. Nejznámějším toho příkladem jest na př. ruské slovo »bodrost, bodrý«, přenesené Rukopisem do našeho jazyka, které zvukovou asociací s něm. slovem bieder nabylo nyní u nás zcela jiného významu, než jaký mělo ve svém jazyce rodném.

Číslo 8. vyšlo dne 31. října 1919. Z redakce odpovídá Václav Ertl.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.